

องค์ประกอบและการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา จังหวัดพัทลุง

Elements and Changes of Cultural Landscape in Thale Noi and Songkhla Lake Area, Phatthalung Province

รับบทความ 09/05/2022
แก้ไขบทความ 05/06/2022
ยอมรับบทความ 09/06/2022

รินรนินน์ สิริพันธ์สกุล ณัฐพงศ์ พันธุ์น้อย
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Linranin Siripanthasakul, Nattapong Punnoi
Department of Urban and Regional Planning, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University
Linranin.s@gmail.com, nattapong.pu@chula.ac.th

บทคัดย่อ

จังหวัดพัทลุงเป็นจังหวัดที่มีความหลากหลายทางภูมิศาสตร์ทั้งเขา ป่า นา และทะเลสาบน้ำจืดที่อุดมสมบูรณ์ ภายใต้อิทธิพลของทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของมนุษย์ และธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว หรือ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบน้อยและทะเลสาบสงขลาศูนย์กลางอารยธรรมการประมงและเกษตรกรรมลุ่มน้ำจืดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของภาคใต้ที่อยู่จังหวัดพัทลุงมาอย่างยาวนาน ในปัจจุบันภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ดังกล่าวได้กลายมาเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดพัทลุงที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจ และได้สร้างปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงสำคัญทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมให้กับจังหวัดพัทลุงอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา ประกอบกับผลของการศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในพื้นที่และประเทศได้ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมยังมีจำนวนไม่มากนัก โดยเฉพาะผลงานศึกษาที่ว่าด้วยแนวทางการศึกษาและรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มุ่งเน้นสร้างความเข้าใจถึงระบบความสัมพันธ์อันก่อเกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างแท้จริง ด้วยความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีต่อพื้นที่และช่องว่างของการศึกษาดังกล่าว จึงเป็นที่มาให้งานวิจัยฉบับนี้มีเป้าประสงค์หลัก 2 ประการ ประการแรกคือ การสร้างความเข้าใจต่อองค์ประกอบ ระบบความสัมพันธ์ และวิวัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมและแสวงหาแนวทางการรักษาและรับมืออย่างเหมาะสม ประการที่ 2 คือ การเสนอแนะแนวทางในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สอดคล้องบริบทของพื้นที่ศึกษาและเป็นประโยชน์ต่อการนำไปต่อยอดทางการศึกษาและบริหารจัดการสืบไป โดยผลการศึกษาพบว่าปัจจุบันความเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ โครงสร้างทางสังคม และสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นและแปรผันตลอดเวลาในสถานการณ์ปัจจุบันได้ส่งผลโดยตรงต่อการคงอยู่ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในจังหวัดพัทลุง และอาจนำมาสู่การสูญเสียภูมิทัศน์วัฒนธรรมในทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลาในที่สุด อาทิ ปรากฏการณ์การก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุของสังคมโลกที่ส่งผลต่อสังคมแรงงานในภาคการเกษตรและประมง ซึ่งถือเป็นรายได้หลักของจังหวัดพัทลุง การหวนคืนสู่ถิ่นฐานของกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่หันมาให้ความสำคัญต่ออาชีพการบริการมากกว่าการต่อยอดหรือสืบสานอาชีพและวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของบ้านเกิด เป็นต้น

คำสำคัญ: ภูมิทัศน์วัฒนธรรม องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบ ความเปลี่ยนแปลง จังหวัดพัทลุง

Abstract

Phatthalung is a geographically diverse province with mountains, forests, rice fields, and fertile freshwater lakes. The diversity of natural resources reflects the relationship between culture and human beings including the unique nature or cultural landscape. Especially, in Thela noi and Songkhla lakes, the center of fishing and agricultural civilization and the largest freshwater basin of the southern region. At present, the cultural landscape in the area has become a vital tourism resource of Phatthalung that tourists are interested in and has created a phenomenon of significant economic, social, and environmental changes for Phatthalung continuously over the past 10 years. Moreover, the study results of cultural landscapes in Thailand are relevant that research on cultural landscapes in Thela noi and Songkhla lakes area is still a small number, especially the studies on the guideline and framework for studying components and the system of the cultural landscape that focuses on creating a real understanding of the relationship system that forms the cultural landscape. Therefore, this research has two main objectives. The first one is to understand the elements of the relationship of the cultural landscape's evolution and seek appropriate conservation and coping methods. The second one is to suggest guidelines for studying cultural landscapes that are consistent with the context of the study area and useful for further education and management. And the results of the study showed that the current changes in the economic system, social structure, and the environment that occurs and changes all the time in the current situation directly affect the persistence of the cultural landscape in Phatthalung and might lead to the loss of the cultural landscape in Thale Noi and Songkhla Lake in the end.

keywords: *Cultural landscape, Cultural landscape elements, Relationship between elements, Transformation, Phatthalung province*

ที่มาและความสำคัญ

จังหวัดพัทลุงเป็นจังหวัดที่มีความหลากหลายทางภูมิศาสตร์ทั้งเขา ป่า นา และทะเลสาบน้ำจืดที่อุดมสมบูรณ์ ภายใต้อิทธิพลของความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของมนุษย์และธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว หรือ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) ได้เป็นอย่างดี (ICOMOS Thailand, 2011) โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบน้อยและทะเลสาบสงขลาศูนย์กลางอารยธรรมการประมงและเกษตรกรรมลุ่มน้ำจืดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของภาคใต้ที่อยู่จังหวัดพัทลุงมาอย่างยาวนาน และได้สะท้อนให้เห็นถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ออกมาในรูปแบบที่หลากหลายตั้งแต่ การตั้งถิ่นฐาน การยังชีพ วิธีการดำเนินชีวิต ตลอดจนการได้รังสรรค์ทัศนียภาพที่สวยงามระหว่างมนุษย์และธรรมชาติอย่างการยกยอ และการทำนาในลุ่มน้ำทะเลสาบที่ถือเป็นหนึ่งอัตลักษณ์ที่สร้างการจดจำให้กับจังหวัดพัทลุงในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลาดังกล่าว ได้กลายมาเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดพัทลุงที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจ และได้สร้างปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงสำคัญทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมให้กับจังหวัดพัทลุงอย่างต่อเนื่อง อาทิ การขับเคลื่อนการพัฒนาและการสร้างรายได้ให้กับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของจังหวัดตลอดระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา การสร้างค่านิยมและปลูกฝังให้เยาวชนหรือผู้ประกอบการรุ่นใหม่หันมาให้ความสำคัญกับการสืบสานวัฒนธรรมในท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ทางธรรมชาติ เป็นต้น (ณัฐพงศ์ พันธน์นอย และ ศรีนยา เสี่ยงอารมณ, 2563) ในขณะเดียวกันด้วยความเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ โครงสร้างทางสังคม และสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นและแปรผันตลอดเวลา สำหรับในจังหวัดพัทลุง ความเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ โครงสร้างทางสังคม และสิ่งแวดล้อม เช่น การก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุของสังคมโลกที่ส่งผลต่อสังคมแรงงานในภาคการเกษตรและประมงซึ่งถือเป็นรายได้หลักของจังหวัดพัทลุง การหวนคืนสู่ถิ่นฐานของกลุ่มคนรุ่นใหม่ ที่หันมาให้ความสำคัญต่ออาชีพการบริการมากกว่าการต่อยอดหรือสืบสานอาชีพและวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของบ้านเกิด การเพิ่มขึ้นของราคาวัสดุและอุปกรณ์ในการทำประมงและเกษตรกรรมจากภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของพื้น ถิ่นเนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติที่ลดลงส่งผลให้ไม้ที่ใช้ในการผลิตขาดตลาดในปัจจุบัน เป็นต้น ปรากฏการณ์เหล่านี้ได้ส่งผลโดยตรงต่อการคงอยู่ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในจังหวัดพัทลุง ซึ่งอาจจะนำมาสู่การสูญเสียภูมิทัศน์วัฒนธรรมในทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลาในที่สุด

เนื่องด้วยภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นหัวใจสำคัญของการขับเคลื่อนการพัฒนาในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวของจังหวัดพัทลุง จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่ควรทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับองค์ประกอบ ระบบ และวิวัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลาเพื่อแสวงหาแนวทางการบริหารจัดการและอนุรักษ์คุณค่าของพื้นที่ให้คงอยู่เป็นทรัพยากรที่สำคัญของจังหวัดสืบไป แต่เมื่อพิจารณาถึงการศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลาย้อนหลังตลอด 50 ปีที่ผ่านมา กลับชี้ให้เห็นว่าการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบนั้นไม่ได้รับการให้ความสำคัญเท่าที่ควรหรือมีการศึกษาที่กล่าวถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับจำนวนผลงานการศึกษาทั้งหมด การศึกษาที่ผ่านมาโดยส่วนใหญ่ขาดการศึกษาความหมาย รูปแบบ และองค์ประกอบต่าง ๆ ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม และขาดการบูรณาการองค์ประกอบต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบเพื่อสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายในพื้นที่อย่างแท้จริงและครอบคลุมทุกมิติ เนื่องจากการเกิดขึ้นภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละบริบทมีความเฉพาะตัวและมีความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างซับซ้อน ยิ่งศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้งในเชิงองค์ประกอบและในเชิงระบบจะเป็นผลดีต่อประสิทธิภาพในการบริหารจัดการและรับมือกับความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (UNESCO, 2004) และจากความสำคัญและปรากฏการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าว นำมาซึ่งการพัฒนาเพื่อแสวงหาแนวทางในการรักษาที่ยั่งยืนและเหมาะสมกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลาและในพื้นที่อื่น ๆ ในอนาคตอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาองค์ประกอบและความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา
2. ศึกษาแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา

ขอบเขตการศึกษา

1. ขอบเขตเชิงเนื้อหา

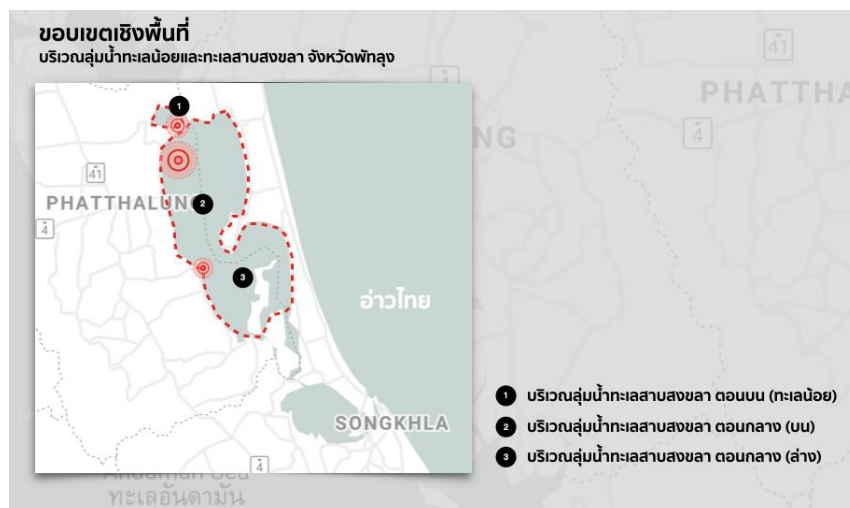
การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมและความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลาแบ่งการศึกษาได้ดังนี้

1. การศึกษารูปแบบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา
2. การศึกษาองค์ประกอบและความสัมพันธ์อันก่อให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา
3. การศึกษาสภาพปัจจุบันและความเป็นไปของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา

2. ขอบเขตเชิงพื้นที่

พื้นที่ลุ่มน้ำทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลาตอนกลาง

ที่ตั้ง: จังหวัดพัทลุง (ครอบคลุมพื้นที่อำเภอควนขนุน อำเภอเมือง อำเภอเขาชัยสน และอำเภอบางแก้ว)



ภาพ 1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษาและตำแหน่งพื้นที่สำรวจ

ที่มา: การสำรวจของผู้วิจัย, 2564

กระบวนการศึกษา

งานวิจัยฉบับนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ที่ต้องการศึกษาถึงองค์ประกอบ ความสัมพันธ์ เพื่อทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์การเกิดขึ้นและความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา จังหวัดพัทลุง โดยประกอบด้วย 4 ขั้นตอนดำเนินงานดังแผนภาพและรายละเอียดดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ทบทวนงานศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างความเข้าใจต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมและกำหนดแนวทางในการศึกษาและจัดการที่เหมาะสมสำหรับภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลาผ่าน 4 ประเด็นดังนี้

- 1.1 ความเป็นมา ความหมายและความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรม
- 1.2 แนวทางและกระบวนการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม
- 1.3 การศึกษางานวิจัยในไทยและจังหวัดพัทลุง
- 1.4 แนวทางการจัดการและส่งเสริมภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาการเกิดขึ้นและความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยแบ่งเป็น 2 ส่วนดังนี้

2.1 การศึกษาองค์ประกอบและความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อการตั้งสมมติฐานของระบบความสัมพันธ์และอธิบายถึงการเกิดขึ้นและวิวัฒนาการความเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคสมัยของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบ อันประกอบด้วยประเด็นต่อไปนี้

- การระบุกลุ่มผู้เกี่ยวข้องต่อปรากฏการณ์การเกิดขึ้นและความเปลี่ยนแปลงทั้งทางตรงและทางอ้อม ผ่านการจัดทำแผนผังผู้มีส่วนเกี่ยวข้องของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Stakeholder map) เพื่ออธิบายถึงความเกี่ยวข้อง
- การจำลองสมมติฐานถึงการเกิดขึ้นของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ผ่านการจัดทำแบบจำลองความสัมพันธ์เชิงระบบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape Ecosystem map) เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ในเชิงระบบ

2.2 การสำรวจภาคสนาม เพื่อศึกษาและพิสูจน์สมมติฐานที่ได้จำลองไว้ในขั้นตอนที่ 2.1 เพิ่มเติมถึงปรากฏการณ์การเกิดขึ้นและวิวัฒนาการความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ที่กำหนดไว้ในเบื้องต้นโดยแบ่งประเด็นในการสำรวจได้ดังนี้

- การสำรวจถึงองค์ประกอบและความสัมพันธ์อันก่อให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อพิสูจน์และหาข้อสรุปของแบบจำลองความสัมพันธ์เชิงระบบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape Ecosystem map)

ขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์และสรุปผลการศึกษาและการสำรวจ พร้อมจัดทำข้อสรุปและเครื่องมือในการอธิบายประเด็นดังต่อไปนี้

- ระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่ก่อให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา
- องค์ประกอบที่ต้องการรักษา หรือ องค์ประกอบที่มีศักยภาพและสำคัญต่อระบบความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา

ขั้นตอนที่ 4 เสนอแนะแนวทางในการจัดการและส่งเสริมภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลาที่เหมาะสม

ผลการศึกษา

ในงานวิจัยฉบับนี้มีเป้าประสงค์หลักของการศึกษาคือ การสร้างความเข้าใจต่อระบบความสัมพันธ์อันก่อให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา จังหวัดพัทลุง ผ่านการศึกษาถึงองค์ประกอบและความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยผู้วิจัยได้มีการแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ส่วนเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันออกไปอันได้แก่ **ผลการศึกษาองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม** และ **ผลการศึกษาความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม** โดยมีรายละเอียดของวัตถุประสงค์และผลของการศึกษาดังนี้

1.ผลการศึกษาองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การศึกษาค้นคว้าองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีวัตถุประสงค์ของการศึกษาคือ การสร้างความเข้าใจต่อที่มาและบทบาทความสำคัญขององค์ประกอบทั้งหมดของภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อทราบถึงสภาพปัจจุบันและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นขององค์ประกอบ ซึ่งถือเป็นจุดตั้งต้นสำคัญของการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมสู่การศึกษภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเด็นอื่น ๆ โดยได้มีการแบ่งการศึกษาค้นคว้าองค์ประกอบออกเป็น 2 กลุ่มองค์ประกอบหลัก คือ **องค์ประกอบทางวัฒนธรรม**

ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (cultural) และ องค์ประกอบทางภูมิประเทศของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (landscape) ตามแนวคิดและกระบวนการศึกษาใน Management of cultural landscapes (UNESCO,2004) และมีรายละเอียดของผลการศึกษา ดังนี้

1.1 องค์ประกอบทางวัฒนธรรมของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural)

จากการศึกษาองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของภูมิทัศน์วัฒนธรรมผ่านการศึกษาวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมของกลุ่มประชากร หรือชุมชนที่อาศัยอยู่โดยรอบลุ่มน้ำทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา สามารถสรุปกลุ่มขององค์ประกอบทางวัฒนธรรมของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลาได้ 2 กลุ่มองค์ประกอบหลัก คือ **องค์ประกอบด้านวัฒนธรรมเพื่อการยังชีพ (agricultural)** **องค์ประกอบด้านมรดกวัฒนธรรม (cultural heritage)** โดยในแต่ละองค์ประกอบหลักนั้นประกอบด้วยองค์ประกอบย่อยและรายละเอียดดังต่อไปนี้



ภาพ 2 รายละเอียดของการศึกษาองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ที่มา: การสำรวจของผู้วิจัย, 2565

องค์ประกอบด้านวัฒนธรรมเพื่อการยังชีพ (Agricultural components)

การศึกษาองค์ประกอบด้านวัฒนธรรมเพื่อการยังชีพ มีเป้าหมายหลักของการศึกษา คือ การทราบถึงองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงวิวัฒนาการการปรับตัวของมนุษย์ต่อธรรมชาติเพื่อการดำรงชีพภายใต้ลักษณะทางภูมิศาสตร์นั้น ๆ อันเป็นที่มาของการก่อเกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา โดยจากการศึกษาจะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ **ลักษณะประชากร** **ภูมิปัญญาและการปรับตัวเฉพาะถิ่น** และ **วิถีเกษตรและการยังชีพพื้นถิ่น** หรือกิจกรรมเพื่อการยังชีพดั้งเดิมของพื้นที่ โดยมีผลของการศึกษารายองค์ประกอบดังตารางประกอบด้านล่างนี้

ลักษณะประชากร

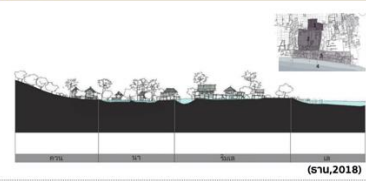
ผลจากการศึกษาลักษณะทางประชากรของกลุ่มประชากรตัวอย่างที่อาศัยและดำรงชีวิตอยู่บริเวณโดยรอบลุ่มน้ำทะเลสาบและสงขลาพบว่าประชากรส่วนใหญ่หรือร้อยละ 40 ของประชากรในพื้นที่ศึกษาอยู่ในช่วงสูงอายุ (51 – 60 ปีขึ้นไป) รองลงมาคือ กลุ่มวัยทำงาน (27 – 50 ปี) ร้อยละ 30 กลุ่มวัยทำงานตอนต้น (20 – 26 ปี) ร้อยละ 20 และกลุ่มเยาวชน (0 - 20 ปี) ร้อยละ 10 ตามอันดับ และมีสัดส่วนของเพศสภาพหญิงและชายที่ใกล้เคียงกัน อีกทั้งเกือบทั้งหมดยังเป็นกลุ่มคนพื้นเมืองที่สืบทอดเผ่าพันธุ์พัทลุงอย่างแท้จริง ซึ่งสามารถสังเกตได้จากลักษณะของรูปร่างที่กำยำ สูงใหญ่ สีผิวเข้ม ดวงตาและรูปหน้าชัดเจน ผมหักโสก ตลอดจนภาษาที่ใช้และสำเนียงก็ได้สะท้อนถึงลักษณะทางเผ่าพันธุ์ของชาวพัทลุงได้อย่างชัดเจน ในส่วนของระดับการศึกษาพบว่า ประชากรในพื้นที่ส่วนใหญ่มีสัดส่วนของกลุ่มคนที่สำเร็จการศึกษาในระดับชั้นพื้นฐาน และกลุ่มคนที่จบการศึกษาระดับประถม 4 หรือต่ำกว่าในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน รองลงมาคือกลุ่มคนที่จบการศึกษาในระดับมัธยมปลายหรือ ปวช. และกลุ่มคนที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาด้านการประกอบอาชีพพบว่า ประชากรมักประกอบอาชีพที่ใช้ทักษะวิชาชีพเป็นส่วนใหญ่ อันได้แก่ อาชีพการประมงที่มีสัดส่วนสูงสุด รองลงมาคือ เกษตรกรรม การบริการด้านการท่องเที่ยว เช่น การรับจ้างพายเรือและขับรถ พนักงานในบริการในโรงแรมและร้านอาหาร

และการรับจ้างและค้าขายสินค้าท้องถิ่น เช่น สินค้าหัตถกรรมและงานฝีมือจากพืชท้องถิ่น ตามลำดับ (ปริญา บัณฑิต, 2551)

ภูมิปัญญาและการปรับตัว

การศึกษาในส่วนนี้มีเป้าหมายคือการทราบถึงพฤติกรรมปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ต่อธรรมชาติ และวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ส่งอิทธิพลต่อพฤติกรรมปรับตัว ผ่านการศึกษาองค์ประกอบทางวัฒนธรรมทั้ง 3 คือ ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน อาคารและสิ่งปลูกสร้างพื้นถิ่น และโครงสร้างถนน และจากผลการศึกษาดังตารางบันทึกผลการศึกษาด้านล่างพบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมปรับตัวของกลุ่มคนในพื้นที่อยู่ 2 ปัจจัย ปัจจัยแรกคือ **ภูมิประเทศ** โดยเฉพาะทะเลสาบซึ่งสามารถสังเกตได้อย่างชัดเจนจากเลือกตั้งถิ่นฐานบริเวณปากน้ำที่มีสภาพทางภูมิศาสตร์เหมาะสมต่อการทำประมงและเกษตรกรรม และการปรับของโครงสร้างของอาคารและสิ่งปลูกสร้างให้สอดคล้องกับลักษณะของภูมิประเทศ ปัจจัยที่ 2 คือ **ความเป็นเมือง** ที่หยิย่นความอารยธรรมและความสะดวกสบายให้กับชุมชนในพื้นที่ผ่านโครงสร้างพื้นฐานและการให้บริการสาธารณะ จนก่อเกิดย่านการค้าและแหล่งท่องเที่ยวขึ้นภายในพื้นที่ โดยปัจจัยดังกล่าวทั้ง 2 ไม่เพียงแต่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมในการตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพของกลุ่มประชากรในพื้นที่เพียงแต่ในอดีต แต่ยังคงส่งอิทธิพลต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ที่สามารถสังเกตได้จากการเพิ่มขึ้นของธุรกิจท่องเที่ยวบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำในปัจจุบัน

ตาราง 1 ผลการศึกษาภูมิปัญญาและการปรับตัว

องค์ประกอบทางวัฒนธรรมเพื่อการยังชีพ : ภูมิปัญญาและการปรับตัว		
ลำดับ	ประเด็นการศึกษา	ผลการศึกษา
1	ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน	การตั้งถิ่นฐานของชุมชนโดยรอบพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบมีลักษณะเป็นแนวเส้นตรง (Linear) เรียงตัวต่อเนื่องตามลำน้ำ โดยเฉพาะบริเวณชายฝั่งทางตะวันตกของพื้นที่ทะเลสาบของตอนกลาง หรือ กลางของ เนื่องจากเหตุผล 2 ประการหลัก คือ 1. การเชื่อมต่อกับบริเวณเมืองของจังหวัดพัทลุง ใกล้แหล่งการค้าและบริการสาธารณะ 2. สภาพทางภูมิศาสตร์ที่เอื้อต่อการทำประมงและเกษตรกรรม  (ฐาน, 2018)
2	อาคารและสิ่งปลูกสร้างพื้นถิ่น	รูปแบบของอาคารและสิ่งปลูกสร้างในพื้นที่มีลักษณะเป็นอาคารยกพื้นสูง 1. มีการยกใต้ถุนสูง เพื่อใช้เป็นที่นั่งเล่น สานกระจุย เก็บเรือและหมักน้ำ 2. หลังคาทรงปั้นหยาที่ลาดชันและกระเบื้องมุงด้วยดินเผา 3. ฐานสำหรับรองรับเรือ 4. วิธีการปลูกสร้างจากไม้พื้นถิ่น เช่น เรือนเครื่องผูกจากตาประกอบจากวัสดุธรรมชาติด้วยการผูกมัด  https://photo.google.com/maps/@6.0833333,101.6833333,15t/data=!3m1!1e3!1m1!1s0x101683333333333333:0x101683333333333333
3	โครงสร้างถนน	การสำรวจลักษณะโครงสร้างถนนพบว่า การเดินทางหลักบริเวณแนวชายฝั่งของทะเลสาบและทะเลสาบสงขลาตั้งอยู่ริมถนนสายหลักทางตอนใต้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับลักษณะของการตั้งถิ่นฐาน และสะท้อนปัญหาสำคัญดังนี้ 1. วัสดุที่ใช้ก่อสร้างถนนเป็นดินเหนียว โดยรอบบริเวณพื้นที่ปากน้ำได้สภาพที่เอื้อต่อการทำประมงและเกษตรกรรมยาก การรถจากดินของชุมชนที่อยู่อาศัยและการเดินทางของรถยนต์ผ่านจำนวนมาก 2. วัสดุในการปรับผิวถนนมีความอยู่รอดระหว่างบนถนนและบนถนนของประจักษ์ในพื้นที่ จากการสังเกตของแนวการตั้งถนนของ และย่อยพาดผ่านบริเวณตอนกลางของทะเลสาบซึ่งเป็นพื้นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานมากกว่าบริเวณเนินหรือพื้นที่บนเนินอื่น ๆ ที่ในพื้นที่ราบสูง และพื้นที่ที่น้ำท่วมถึง 

ที่มา: การสำรวจของผู้วิจัย, 2563

วิถีชีวิตและการยังชีพพื้นถิ่น

การศึกษาในส่วนนี้มุ่งเน้นการศึกษาเพื่อทราบถึงพฤติกรรมปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์และธรรมชาติ ตั้งแต่ในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน โดยจากผลการศึกษาพบว่าชุมชนโดยรอบบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบมีวิถีการดำรงชีวิต 2 ลักษณะ คือ การทำประมงและการทำเกษตรกรรม จากการสำรวจพบลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์อย่างเด่นชัดคือ อุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ การใช้อยู่ในการทำประมง การเดินทางโดยเรือ และการดำเนินในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบด้วยทักษะเฉพาะถิ่น (เกรียงไกร เกิดศิริ, 2558)

ตาราง 2 ผลการศึกษาภูมิปัญญาและการปรับตัว

องค์ประกอบทางวัฒนธรรมเพื่อการยังชีพ : ภูมิปัญญาและการปรับตัว			
ลำดับ	ประเด็นการศึกษา	ผลการศึกษา	
1	วิถีเกษตรและการยังชีพพื้นถิ่น	การกำประบงน้ำจืดและน้ำเค็มบริเวณลุ่มน้ำทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา	
		การกำเกษตรกรรมบริเวณลุ่มน้ำทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา	

ที่มา: การสำรวจของผู้วิจัย, 2565

องค์ประกอบด้านมรดกวัฒนธรรม (Cultural heritage components)

การศึกษาองค์ประกอบด้านมรดกวัฒนธรรม มีเป้าหมายของการศึกษา คือ การเข้าใจถึงเหตุและผลของการกระทำของมนุษย์ต่อธรรมชาติที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างชุมชนชาวประมงหรือเกษตรกรที่อาศัยอยู่โดยรอบและพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบเข้าด้วยกันผ่านมิติของความเชื่อ การให้ความหมายและคุณค่าของมนุษย์ต่อธรรมชาติหรือภูมิประเทศที่อยู่อาศัย และเป็นที่มาของการก่อเกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ จากผลการศึกษาพบว่าสามารถจำแนกองค์ประกอบด้านมรดกวัฒนธรรมของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลาได้ 3 กลุ่มองค์ประกอบด้วยกันคือ **มรดกทางธรรมชาติ** **มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้** และ **มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้** โดยมีผลการศึกษา ดังนี้

จากการศึกษาองค์ประกอบด้านมรดกวัฒนธรรมผ่าน 3 กลุ่มองค์ประกอบดังกล่าวข้างต้น แสดงผลด้านล่างพบว่ามรดกวัฒนธรรมของชุมชนในลุ่มน้ำทะเลสาบล้วนมีความเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยอาจแบ่งความเชื่อมโยงดังกล่าวออกเป็น 2 ลักษณะคือ **องค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่มีความเชื่อมโยงโดยตรง** หรือ การประกอบกิจกรรมที่สามารถรับรู้ถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมทางใดทางหนึ่งโดยตรง เช่น ประเพณีลากพระ เทศกาลล่องเรือแล่นกทะเลน้อย สถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น เป็นต้น และอีกกลุ่มหนึ่งคือ **องค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่มีความเชื่อมโยงทางอ้อม** หรือการประกอบกิจกรรมที่อาจจะไม่ได้เกิดขึ้นในพื้นที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแต่สามารถรับรู้ถึงการมีอยู่ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม เช่น ผลงานศิลปะและงานหัตถกรรมพืชท้องถิ่น วัฒนธรรมด้านอาหารที่ผลิตจากวัตถุดิบในบริเวณลุ่มแม่น้ำ เป็นต้น

ตาราง 3 ผลการศึกษารายองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของทั้ง 3 กลุ่มองค์ประกอบ

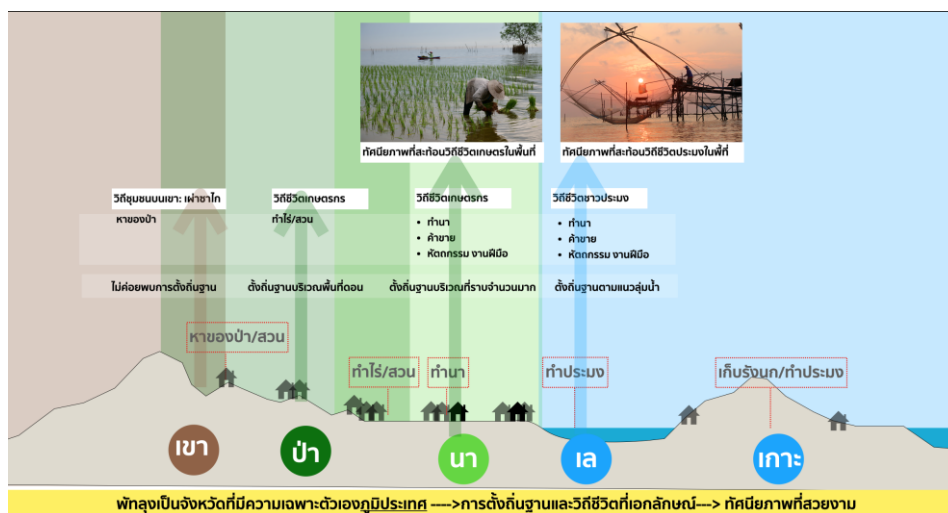
องค์ประกอบด้านมรดกวัฒนธรรม		
ลำดับ	ประเด็นการศึกษา	ผลการศึกษา
1	มรดกทางธรรมชาติ	ทะเลสาบ (ทะเลสาบสงขลา)  เขา (เขากงเกตุ)  ถ้ำ (ถ้ำน้ำเย็นเขาชะอวน) 
2	มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้	ศิลปะและงานฝีมือ  • ยวนเค็ม และเครื่องปั้นดินเผา • ผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติ • การทอผ้าฝ้าย • การแกะสลักไม้ • การทำขนม สถานที่ทางความเชื่อและศาสนา  • วัดเจ้าเมืองพัทลุง • วัดเจ้าเมืองพัทลุง • วัดเจ้าเมืองพัทลุง • วัดเจ้าเมืองพัทลุง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น  • บ้านเรือนไม้ • บ้านเรือนไม้ • บ้านเรือนไม้ • บ้านเรือนไม้
3	มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้	ประเพณีและพิธีกรรม  • ประเพณีลากพระ • ประเพณีแห่เทียน • ประเพณีแห่เทียน • ประเพณีแห่เทียน เทศกาลสำคัญ  • เทศกาลสงกรานต์ • เทศกาลสงกรานต์ • เทศกาลสงกรานต์ • เทศกาลสงกรานต์ ศิลปการแสดงและดนตรี  • การรำบวงสา • การรำบวงสา • การรำบวงสา • การรำบวงสา กีฬาและการละเล่นพื้นถิ่น  • กีฬาพื้นบ้าน • กีฬาพื้นบ้าน • กีฬาพื้นบ้าน • กีฬาพื้นบ้าน วัฒนธรรมอาหาร  • ข้าวเหนียว • ข้าวเหนียว • ข้าวเหนียว • ข้าวเหนียว

ที่มา: การสำรวจของผู้วิจัย, 2565

1.2 การศึกษารายองค์ประกอบทางภูมิประเทศของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Landscape)

จากการศึกษารายองค์ประกอบทางภูมิประเทศของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและพื้นที่ทะเลสาบสงขลา สามารถระบุถึงลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่มีเอกลักษณ์เด่นชัดได้ 4 ลักษณะด้วยกันคือ **พื้นที่เขา พื้นที่ป่า พื้นที่นา และ พื้นที่เล** หรือพื้นที่ทะเลสาบ และเมื่อพิจารณาถึงองค์ประกอบของลักษณะทางภูมิศาสตร์ทั้ง 4 สามารถแบ่งการศึกษารายองค์ประกอบได้ 2 กลุ่มคือ **องค์ประกอบของสิ่งไม่มีชีวิต (abiotic components)** ที่ว่าด้วยการศึกษาถึงลักษณะ กระบวนการสร้าง และ วิวัฒนาการของหิน (rocks) และ ดิน (soil) ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม และ **องค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต (biotic components)** ที่ว่าด้วยการศึกษากลุ่มสิ่งมีชีวิตทั้งพืชพันธุ์และสัตว์พื้นถิ่นในระบบนิเวศ โดยมีประเด็นการศึกษาและผลของการศึกษา องค์ประกอบทั้ง 2 ของ 4 ลักษณะภูมิประเทศดังนี้

ลุ่มน้ำทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลาศูนย์กลางอารยธรรมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในภาคใต้ที่เกิดจากการเคลื่อนตัวของแผ่นเปลือกโลก จนเกิดแอ่งน้ำขนาดใหญ่ขึ้นถัดจากพื้นที่ทะเลอ่าวไทย และกลายเป็นจุดบรรจบพบกันระหว่างธารน้ำจืดจากแหล่งกำเนิดเทือกเขาบรรทัดและผืนที่ป่าขนาดใหญ่ทางทิศตะวันตกของจังหวัด และทะเลน้ำเค็มจากทางทิศตะวันออกของจังหวัด และได้ก่อเกิดกลุ่มสิ่งมีชีวิตและวิถีชีวิตที่มีเอกลักษณ์ เช่น กุ้งสามน้ำ ควายน้ำ การทำนาในลุ่มน้ำทะเลสาบ และการจับปลาด้วยการยกยอ เป็นต้น จากปรากฏการณ์ดังกล่าวไม่เพียงแต่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันเกื้อกูลกันระหว่าง ภูมิประเทศทั้ง 4 จนก่อเกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมอันทรงคุณค่าขึ้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันเป็นเหตุและผลซึ่งกันและกันระหว่างองค์ประกอบทางภูมิประเทศ และองค์ประกอบทางวัฒนธรรมอย่างการตั้งถิ่นฐาน และ วัฒนธรรมการยังชีพ และได้วิวัฒนาการมาสู่ทัศนียภาพของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มากกว่าความสวยงามได้เป็นอย่างดี เช่น ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นที่ราบลุ่มเป็นผลน้ำท่วมถึงส่งผลให้ประเภทของหินและดินบริเวณนั้นมีลักษณะเฉพาะจากแร่ธาตุของน้ำกร่อย และเป็นที่มาของการก่อเกิดพรรณไม้และผืนป่าที่มีเอกลักษณ์ และเป็นที่อยู่ของสิ่งมีชีวิตที่มีความหลากหลายที่ส่งผลต่อเนื่องให้เกิดการตั้งถิ่นฐานและหยั่งรากวิถีทางวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นขึ้นในพื้นที่นั้น ๆ (ธาม วชิราภรณ์ และ พัฒนา ธรรมสุวรรณ, 2561) ดังภาพประกอบด้านล่างนี้

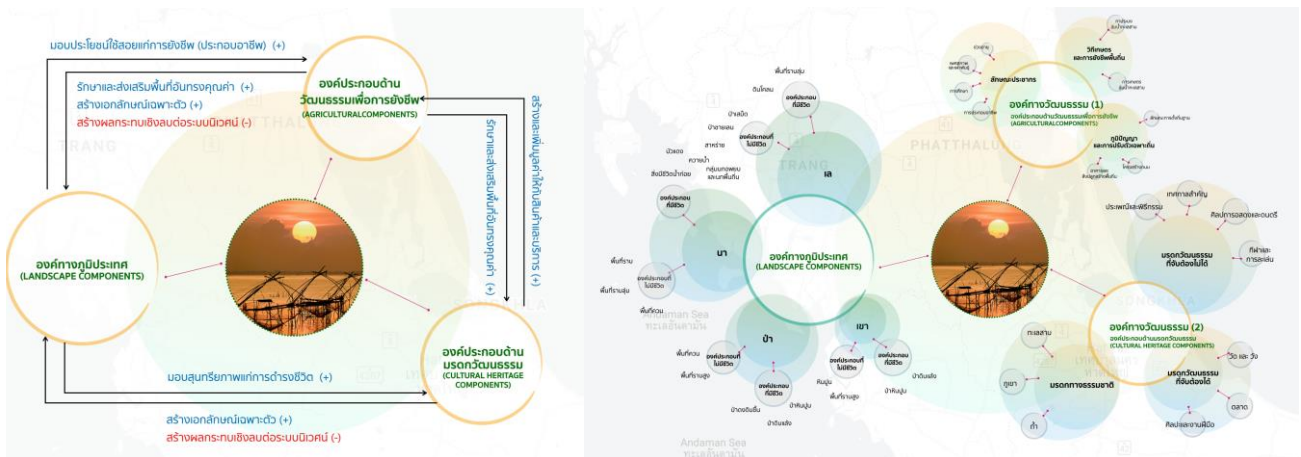


ภาพ 3 ความสัมพันธ์ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทางภูมิศาสตร์และองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ที่มา: การสำรวจของผู้วิจัย, 2565

2. ผลการศึกษาความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ผลการศึกษากระบวนการนิเวศของภูมิทัศน์วัฒนธรรม หรือ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบอันก่อให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา จังหวัดพัทลุง (Cultural landscape ecosystem) ประกอบด้วยระบบความสัมพันธ์ของ 2 องค์ประกอบหลักอันได้แก่ ระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทางวัฒนธรรม ที่ประกอบขึ้นด้วย 2 องค์ประกอบย่อยคือ องค์ประกอบด้านวัฒนธรรมเพื่อการยังชีพ และ องค์ประกอบทางมรดกวัฒนธรรม และ ระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทางภูมิประเทศ ที่ประกอบด้วยองค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต และไม่มีชีวิตของ 4 ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดคือ เขา ป่า นา และทะเลสาบ และเมื่อได้นำผลการศึกษาขององค์ประกอบดังกล่าวข้างต้นมาพิจารณาถึงความสัมพันธ์ร่วมกันในเชิงระบบ เพื่อศึกษาถึงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบพบว่ามีความสัมพันธ์ดังภาพภาพประกอบที่ 3 และมีผลสรุปการศึกษาดังนี้

การพิจารณาระบบความสัมพันธ์แบ่งออกเป็น 2 ระดับโดยจะดำเนินการพิจารณาถึง ระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบย่อย (subsystem) ก่อนเพื่อทราบถึงกลไกของระบบความสัมพันธ์และผลของการการศึกษาที่ได้มาวิเคราะห์เพื่อสรุปผลระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบหลัก (ecosystem) เพื่อสรุปผลภาพรวมระบบความสัมพันธ์อันก่อให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมขึ้น และสามารถสรุปผลของการศึกษาได้ว่าองค์ประกอบหลักทั้ง 2 มีความเกื้อกูลและส่งเสริมซึ่งกันและกันทั้ง 2 ระดับความสัมพันธ์ โดยองค์ประกอบทางภูมิประเทศรับบทบาทผู้มอบประโยชน์ใช้สอยในการยังชีพและสุนทรียภาพในการดำรงชีวิตให้กับองค์ประกอบทางวัฒนธรรมทั้ง 2 องค์ประกอบตั้งแต่ในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ในขณะที่องค์ประกอบทางวัฒนธรรมทั้ง 2 ได้มอบเอกลักษณ์เฉพาะตัวอันทรงคุณค่าจากวิวัฒนาการของภูมิปัญญาและการปรับตัว และการรักษาและส่งเสริมพื้นที่ที่ทางเศรษฐกิจและสังคมสำคัญแก่องค์ประกอบทางภูมิประเทศคืนกลับ ในขณะเดียวกันองค์ประกอบทางวัฒนธรรมก็ได้สร้างผลกระทบเชิงลบต่อความยั่งยืนขององค์ประกอบทางภูมิประเทศเช่นกัน จากพฤติกรรมการบริโภคและการท่องเที่ยวที่ไม่เหมาะสมและก้าวล้ำขอบเขตของธรรมชาติ ในส่วนของผลการศึกษาความสัมพันธ์ของระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบย่อยพบว่ามีความส่งเสริมซึ่งกันและกัน โดยแบ่งเป็น 2 ลักษณะตามกลุ่มองค์ประกอบคือ การสร้างและเพิ่มมูลค่าและการอนุรักษ์และสืบสานทรัพยากรอันทรงคุณค่าทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของพื้นที่



ภาพ 4 ภาพแสดงระบบความสัมพันธ์และความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา
ที่มา: การสำรวจของผู้วิจัย, 2565

จากผลสรุปการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม อันดับต่อไปจะเป็นการศึกษาถึงองค์ประกอบที่มีความสำคัญและควรค่าแก่การรักษา โดยผู้วิจัยจะแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน เพื่อนำมาประกอบการพิจารณาองค์ประกอบที่ต้องรักษาต่อไปโดยมีผลการศึกษาดังนี้

การศึกษาองค์ประกอบที่มีความสำคัญต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรม การวิเคราะห์ความเกี่ยวข้องของแต่ละองค์ประกอบและสามารถจำแนกความสำคัญขององค์ประกอบได้ 2 กลุ่มดังนี้ **องค์ประกอบที่มีความสำคัญหลักต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรม** หรือ องค์ประกอบที่มีส่วนสร้างและรับผลกระทบโดยตรงในเชิงประจักษ์ เช่น พื้นที่ทะเลสาบ วัฒนธรรมการทำประมงด้วยการยกยอ ที่สามารถสังเกตเห็นและรับรู้ได้ถึงการกระทำและผลลัพธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติอย่างชัดเจน **องค์ประกอบที่มีความสำคัญรองต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรม** หรือ องค์ประกอบที่มีส่วนสร้างและรับผลกระทบโดยตรงทางอ้อม เช่น พื้นที่ป่าและเขาดันกำเนิดสายน้ำที่แม่น้ำได้เป็นแหล่งกักน้ำเกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยตรงแต่มีส่วนในการสร้างหนึ่งในองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม วัฒนธรรมอาหาร และศิลปวัฒนธรรมและงานฝีมือจากวัตถุดิบและไม้ท้องถิ่นที่แม่น้ำได้มีส่วนในการกักน้ำเกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยตรง แต่มีส่วนในการส่งเสริมและต่อยอดการทำเกษตรและประมง เป็นต้น

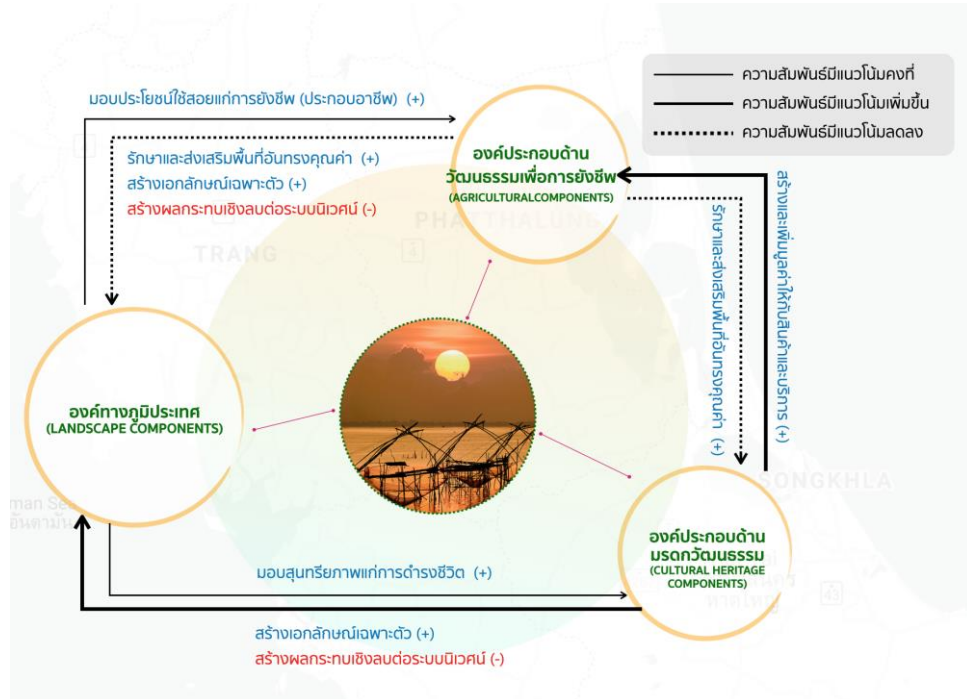
การศึกษาแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบที่มีนัยสำคัญ จากการศึกษาถึงองค์ประกอบในมิติต่าง ๆ ตั้งแต่ในอดีตมาถึงปัจจุบันผ่านการทบทวนผลงานที่เกี่ยวข้องและการสำรวจภาคสนามพบว่าปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงของโลกต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันได้เข้ามามีบทบาทและก่อให้เกิดผลกระทบเชิงลบต่อการคงอยู่ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา จากพฤติกรรมกรรมกรบริโภคและการท่องเที่ยวของมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยอย่างต่อเนื่อง โดยสามารถจัดกลุ่มแนวโน้มที่มีนัยสำคัญได้ดังนี้

1. แนวโน้มที่ต้องเตรียมพร้อมรับมือ แนวโน้มที่สร้างผลกระทบเชิงลบมากบวกต่อองค์ประกอบสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ หรือ ได้เริ่มเกิดขึ้นแล้วในพื้นที่ศึกษา ได้แก่ **สังคมผู้สูงอายุ (aging society)** ที่ส่งผลต่อโดยตรงต่อองค์ประกอบด้านวัฒนธรรมในมิติของการสืบสานวัฒนธรรมการยังชีพท้องถิ่น เนื่องจากกลุ่มประชากรชาวประมงและเกษตรกรส่วนใหญ่กำลังก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุมากขึ้น และกลุ่มคนรุ่นใหม่ในชุมชนมีแนวโน้มที่จะไม่รับช่วงต่อและ **วิกฤตเศรษฐกิจ** ที่ในพื้นที่ส่งผลโดยตรงต่อราคาข้าวสาคูและเครื่องมือในการประกอบอาชีพ ที่มีต้นทุนสูงและไม่คุ้มค่าเมื่อเทียบกับผลตอบแทน เช่น การเลิกใช้เรือในการทำประมง เป็นต้น

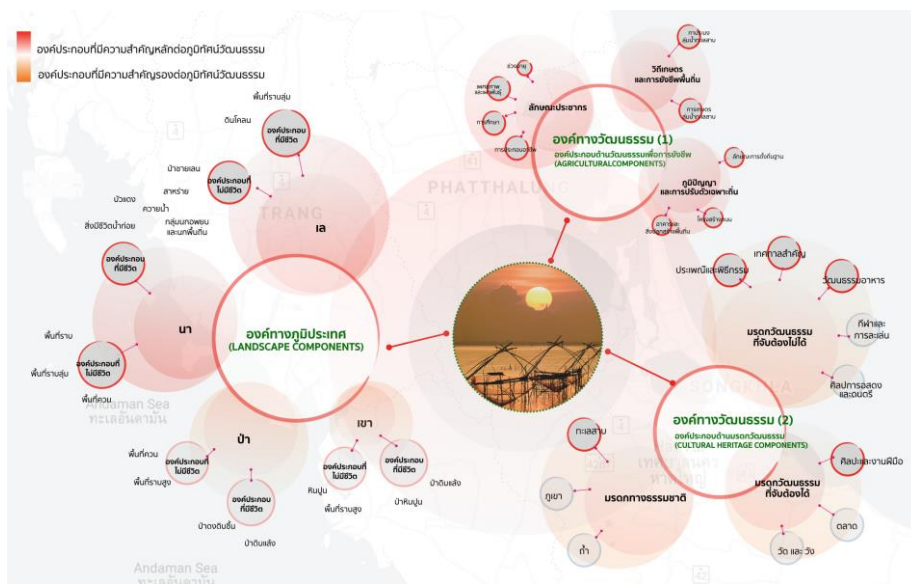
2. แนวโน้มที่น่าสนใจหากได้รับการควบคุมและจัดการอย่างเหมาะสม แนวโน้มที่สร้างผลกระทบทั้งเชิงลบและบวก แต่ถ้าหากมีการวางแผนจัดการและรับมืออย่างเหมาะสมจะสามารถลดหรือควบคุมผลกระทบเชิงลบได้ ได้แก่ **การท่องเที่ยว**

คืนถิ่นฐานบ้านเกิดของกลุ่มคนรุ่นใหม่ (young blood entrepreneur) และ การท่องเที่ยวทางเลือก (alternative tourism) อย่างการท่องเที่ยวสร้างสรรค์และการท่องเที่ยวสีเขียว เป็นต้น

3. แนวโน้มที่ควรติดตามและป้องกัน แนวโน้มที่สร้างผลกระทบทั้งเชิงลบและบวกและอยู่ในสภาพทรงตัว ที่แม้ในปัจจุบันอาจยังไม่ได้เกิดขึ้นหรือส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษามากนัก แต่มีโอกาสสร้างผลกระทบเชิงลบต่อองค์ประกอบสำคัญได้อย่างแน่นอนในอนาคตหากขาดการติดตามและวางแผนทางในการรับมืออย่างเหมาะสม ได้แก่ ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศโลก (climate change)



ภาพ 5 ภาพแสดงการเปลี่ยนแปลงของระบบความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา
ที่มา: การสำรวจของผู้วิจัย, 2565



ภาพ 6 ภาพแสดงองค์ประกอบที่ต้องรักษาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา
ที่มา: การสำรวจของผู้วิจัย, 2565

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา จังหวัดพัทลุง ถึงองค์ประกอบและความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา ผู้วิจัยได้ข้อสรุปในการศึกษาดังนี้

1. องค์ประกอบและความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา จากการศึกษาในส่วนนี้ได้พิสูจน์ข้อสมมติฐานของงานวิจัยที่ว่า ‘ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลาถือเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมรูปแบบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่พัฒนาโดยสัมพันธ์กับธรรมชาติ (organically evolved landscape)’ ได้เป็นอย่างดีจากผลการวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์ ที่ชี้ว่าองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลาเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะองค์ประกอบวัฒนธรรมด้านการยังชีพที่สะท้อนการปรับตัวของมนุษย์เพื่อความอยู่รอดต่อธรรมชาติ แต่อย่างไรก็ตามภูมิทัศน์วัฒนธรรมไม่อาจก่อกำเนิดขึ้นได้หากขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งไป ดังนั้นทั้งในด้านของการวางแผนการจัดการและการศึกษาจำเป็นต้องมีการให้ความสำคัญกับการศึกษาและพัฒนาในเชิงระบบมากยิ่งขึ้น เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง และผู้วิจัยมีความเห็นว่า แนวโน้มที่น่าสนใจหากได้รับการควบคุมและจัดการอย่างเหมาะสม ถือเป็นแนวโน้มที่ควรให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในปัจจุบันได้กลายมาเป็นหนึ่งในทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดพัทลุง ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วพบว่ายังมีทั้งข้อดีและข้อเสีย ดังนั้นแนวทางการพัฒนาที่สามารถสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ การพักผ่อน และการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสมน่าจะเป็นแนวทางที่เหมาะสมต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัดพัทลุงในบริบทของปัจจุบัน

2. การเสนอแนะแนวทางจัดการและส่งเสริมภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ทะเลน้อยและทะเลสาบสงขลา จากการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมผ่านประเด็นการศึกษาทั้งหมดข้างต้น ผู้วิจัยมีความข้อเสนอแนะต่อการจัดการและส่งเสริม 2 ประการด้วยกัน ประการแรกคือ การสืบสานและพัฒนาภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วยมุมมองที่เปิดกว้างและยืดหยุ่น เนื่องจากการรักษาภูมิทัศน์อย่างแท้จริงไม่ใช่เพียงการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมให้คงอยู่เหมือนดังอดีต แต่เป็นการสืบสานและส่งต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมในมุมมองที่สร้างสรรค์และเชื่อเชิญให้มนุษย์และธรรมชาติเข้าหากันและเกิดการปฏิสัมพันธ์ต่อการอยู่อย่างไม่มีที่สิ้นสุดต่งนิยามของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ประการที่สองคือ การผลักดันและส่งเสริมผลงานศึกษาวิจัยภูมิทัศน์วัฒนธรรมในเชิงระบบเพื่อสร้างความเข้าใจต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างถ่องแท้ และกระตุ้นให้เกิดการถกเถียงและสร้างแนวทางและมุมมองในการทำความเข้าใจต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย เนื่องจากภูมิทัศน์วัฒนธรรมถือกำเนิดบนฐานของความแตกต่างทั้งทางภูมิประเทศและวัฒนธรรมที่ส่งผลให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นมีเอกลักษณ์และคุณค่าไม่เหมือนที่ใด เช่นเดียวกันกับแนวทางในการศึกษาก็ควรมีความหลากหลายและยืดหยุ่นและสอดคล้องกับบริบทต่าง ๆ

บรรณานุกรม

- เกรียงไกร เกิดศิริ. (2558, กันยายน-ธันวาคม). องค์รวมภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนที่อยู่อาศัยใน
ลุ่ม น้ำทะเลสาบ สงขลา. *วารสารหน้าจั่ว ฉบับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย*, 11, 176-213.
- จิราภรณ์ นวลทอง. (2553). *การศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยวและแนวทางการจัดการ ชะยะมูลฝอยในเขตห้ามล่าสัตว์ป่า
ทะเลน้อยจังหวัดพัทลุง*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา).
- ณัฐพงศ์ พันธน้อย และ ศรีนยา แสงอรุณ. (2563). *การยกระดับนวัตกรรมผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวจังหวัด
พัทลุงสู่การเป็นเมืองท่องเที่ยวสร้างสรรค์*. กรุงเทพฯ: หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการเพิ่มความสามารถในการ
แข่งขันของประเทศ (บพข.).
- ธาม วรรณกาญจน์ และ พัฒนา ธรรมสุวรรณ. (2561). การปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเรือนพื้นถิ่นหมู่บ้านทะเล
น้อย. *Arch Journal*, 27(2), 92-108.
- ปริญญา บัณฑิตโต. (2551). สตรีกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมในชุมชนทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง. (วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์).
- สรศักดิ์ เวสสุนทรเทพ และ ชัยสิทธิ์ ด่านกิตติกุล. (2557). แนวโน้มการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย. *RDI Suan
Dusit Rajabhat University*, 10(3), 144-163.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และ มหาวิทยาลัยศิลปากร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. (2549). *แนวทางจัดการ
ภูมิทัศน์วัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- Thailand International Council on Monuments and Sites (ICOMOS). (2011). *Thailand charter on cultural
heritage sites management*. Retrieved November 3, 2019, from
http://www.icomosthai.org/THcharter/63546_Charter_updated.pdf
- UNESCO. & World Heritage Convention. (2004). *Module 4: Management of Cultural Landscapes*. Havana:
CCBP.
- Xu, J., Kang, J., Shao, L., & Zhao, T. (2015). System dynamic modeling of industrial growth and landscape
ecology in China. *Journal of Environmental Management*, 161, 92 - 105.